

บทวิจารณ์หนังสือ
ศิลปะภายใต้แรงกดดัน (Arts under Pressure)
Joost Smiers แปลโดย ธวัชชัย อนุพงศ์อนันต์
สำนักพิมพ์ผู้จัดการ พ.ศ.2550

ปัญญา เทพสิงห์
Punya Tepsing

ในหนังสือนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการแสดงออกทางศิลปะในบรรษัทโลก ส่วนที่สองเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับเสรีภาพและการปกป้อง สำหรับการวิจารณ์ครั้งนี้เป็นการวิจารณ์เฉพาะส่วนแรก โดยมีสาระสังเขป ดังนี้

ส่วนแรกเป็นการกล่าวถึงการแสดงออกทางศิลปะในแง่โลกาภิวัตน์ ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าศิลปะมีมากกว่าการสื่อสารในชีวิตประจำวัน มีอิทธิพลต่อความรู้สึก ต่อพฤติกรรม ต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ที่อาจสร้างความขัดแย้งในตัวเอง สิ่งที่ว่าสวย อาจมีคนอื่นเห็นไม่สวย มีทั้งดีและไม่ดี การเห็นว่าสวย ร่าเริง ขบขัน ตื่นเต้น ฯลฯ เชื่อว่าขึ้นกับบริบทสังคมเป็นสำคัญ ศิลปะถูกสร้างให้เป็นสัญลักษณ์ อย่างไม่มีสาเหตุ ใครสามารถพูดถึงผลงานและตัวเขาเองมาก ไม่ว่าสื่อด้วยข้อความ ภาพ ภาพยนตร์ เพลง ก็จะมีพลังมาก หรือกล่าวได้ว่าศิลปะเป็นเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และอาจนำมาซึ่งประเด็นทางการเมือง การที่โลกตะวันตกยกย่องหลักเสรีภาพมากเกินไป และมองว่าเสรีภาพส่วนบุคคลเป็นรูปแบบเสรีภาพที่แท้จริงเพียงแบบเดียวที่ต้องยอมรับ ทำให้การอุดหนุนว่างระหว่างความแตกต่างทางวัฒนธรรมทำได้ยาก และเป็นบ่อเกิดให้ใช้อำนาจทุนนิยมครอบงำวิถีชีวิตคนอื่นไว้ เมื่อเศรษฐกิจเข้าไปแทรกแซงวัฒนธรรม การผลิตงานศิลปะไม่ว่าแขนงใดๆ ก็ทำตามแนวโน้มของตลาดร้านค้า บริษัทอุปถัมภ์ศิลปะแทนสถาบันศาสนา เขายังยกตัวอย่างว่ากลุ่มทุนนิยมตะวันตกในประเทศไทย มีอิทธิพลต่อคนชั้นสูง ให้เลือกใช้ศิลปะเป็นสัญลักษณ์แสดงออกทางชนชั้น และเห็นว่าเสรีภาพส่วนบุคคลไม่ควรสร้างความยิ่งใหญ่ มากกว่าเสรีภาพทางวัฒนธรรมที่คำนึงถึงส่วนรวม ทั้งนี้เพื่อพ่วงไว้ซึ่งความหลากหลายของผู้คนทั้งโลกตะวันตกมีวัฒนธรรมเดียว และถือศิลปะเป็นตัวแทนชั้นสูงสุดสุดของวัฒนธรรมพวกเขา แต่ปัจจุบันโลกยอมรับว่ามีวัฒนธรรมหลากหลายมากมาย หมายความว่าศิลปะจะมีค่าหรือไม่ขึ้นกับการตัดสิน ทั้งของส่วนตัวและสังคมด้วย

¹ รองศาสตราจารย์. อาจารย์ประจำภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

Associate Professor, Department of Education Foundation, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hat Yai Campus

คงไม่ถูกต้องนัก หากเข้าใจว่าการติดต่อสื่อสารด้วยศิลปะไม่มีพิษมีภัย และการจัดการศิลปวัฒนธรรมเป็นวัฒนธรรมชั้นสูง ทั้งนี้เพราะศิลปะเป็นกิจกรรมทางสังคมที่หลากหลาย แต่มีลักษณะพิเศษ มีรูปแบบเฉพาะในการติดต่อสื่อสารเกิดขึ้น ที่ว่าสวย อาจไม่สวยอีกต่อไป แล้วแต่เห็นคุณค่า ศิลปะเป็นการสื่อสารที่น่าขบขันมากกว่า ลึกซึ้งกว่า มีเป้าหมายชัดเจนกว่า หนาแน่นกว่า นอกจากนี้ศิลปะจะเกิดขึ้นได้ในเฉพาะที่ ซึ่งบอกให้รู้ว่ามีสิ่งพิเศษเกิดขึ้น เช่น โรงภาพยนตร์ แกลเลอรี ใจกลางเมือง ทั้งหมดทั้งปวงล้วนเป็นผลผลิตทางความงามที่หลอมรวมเข้ากับสินค้า เป็นผลผลิตที่สืบเนื่องจากเศรษฐกิจ ดังนั้นไม่หวังผลตอบแทนสูงคืนกลับมาคงเป็นไปได้ยาก ผู้เขียนยังชี้ว่า คนที่กล่าวว่าสร้างผลงาน เลอเลิศเพื่อมนุษยชาติ และหลงตัวเองว่าเป็นยอดอัจฉริยะกำลังหลอกตัวเอง จริงๆ แล้ว การผลิตงานศิลปะ สถาบันสังคมต่างหากที่มีผลต่อการสร้างใครสักคนให้เป็นศิลปิน

การกล่าวว่าปัจจุบันโลกาภิวัตน์ทำให้โลกทั้งใบรวมเป็นหนึ่งเดียว คงเข้าใจผิด แท้จริงแล้วโลกหลายๆ ส่วนเคยเชื่อมโยงแล้วในอดีตตั้งแต่โคลัมบัส หากช่วงนั้นไม่ใช่การขยายฐานการค้า การโยกย้ายทุน แรงงาน การผลิต การบริโภค ข้อมูล และเทคโนโลยีที่เพิ่มขึ้น จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงปริมาณได้ โลกาภิวัตน์ไม่ได้เป็นระดับโลก การค้าไม่ได้เป็นตลาดโลกอย่างแท้จริง เพราะกิจกรรมธุรกิจส่วนใหญ่กระจุกในประเทศอุตสาหกรรมหรือประเทศที่พัฒนาแล้ว การค้าส่วนใหญ่ยังอยู่ในอเมริกา ยุโรป และญี่ปุ่น และไม่มีประเทศใดแยกออกจากแรงกดดัน และอิทธิพลตลาดข้ามชาติจากประเทศเหล่านี้ ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่าเมืองใหญ่ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นฐานที่ตั้งของนักเขียน นักออกแบบ ผู้เสนอความบันเทิงชั้นนำที่สร้างอิทธิพลต่อศิลปะข้ามชาติ

เมื่อกระแสโลกาภิวัตน์ครอบงำทำให้ธุรกิจท้องถิ่น ต้องเผชิญภาวะแข่งขันกับบรรษัทข้ามชาติ ซึ่งมีอำนาจเหนือกว่า สามารถทุ่มเทงบประมาณมหาศาลเพื่อสร้างรสนิยมให้เหมือนกันทั่วโลก การควบคุมจากอำนาจรัฐอ่อนแอ จึงเท่ากับลดภูมิคุ้มกันของท้องถิ่น ดังนั้นกล่าวว่าโลกาภิวัตน์นำมาซึ่งการพัฒนา การศึกษา ความมั่นคง ความทันสมัยของเศรษฐกิจเป็นจริงเพียงครึ่งเดียว แม้นำมาซึ่งการลงทุนและเทคโนโลยี แต่ความเจริญแบบนี้ก็นำมาซึ่งความขัดแย้ง นำมาซึ่งปัญหาโครงสร้างพื้นฐานทางวัฒนธรรม รวมถึงความสามารถในการแข่งขันระดับสากลของท้องถิ่น นั่นคือโลกาภิวัตน์ของเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อลมหายใจศิลปะทั่วโลก

ผู้เขียนให้ความเห็นว่างานศิลปะทุกแขนงไม่ว่าเป็นทัศนศิลป์ ภาพยนตร์ หนังสือ ภาพถ่าย และการออกแบบล้วนอยู่ในอำนาจของบรรษัทยักษ์ใหญ่ และเมื่อรับกับความเปลี่ยนแปลงแบบโลกาภิวัตน์ก็ยิ่งกำเริบมหาศาล เพราะสามารถสร้างเครือข่ายทั่วโลก

สามารถทำการผลิตซ้ำสินค้าและบริการอย่างต่อเนื่อง อันยังทำให้บริษัทเข้มแข็งขึ้น หากพิจารณาเฉพาะหนังสือ แต่ก่อนนี้ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจคือบรรณาธิการ หากปัจจุบันเป็นฝ่ายการเงินและการตลาด ที่จะพิจารณาว่าเล่มใดทำกำไรสูงสุด เช่นเดียวกับภาพยนตร์ละคร ภาพเขียน ฯลฯ การตลาดจะเป็นผู้ชี้ว่าจะผลิตภาพยนตร์แนวใด ใครสามารถเข้าถึงอารมณ์ ถึงกระเป๋าเงิน และสามารถเข้าถึงช่องทางการสื่อสารจะได้ประโยชน์สูงสุด ส่วนคำถามประเด็นเนื้อหา มาตรฐานศีลธรรม และคุณภาพ กลับกลายเป็นเรื่องรอง กระบวนการสร้างสรรค์ทางความคิดและการบริโภควัฒนธรรมถูกผูกขาดโดยบริษัทใหญ่ไม่กี่ราย ช่องทางกระจายสินค้า สถานที่แสดงงาน และหนทางในการขอลิขสิทธิ์เพื่อนำไปใช้อย่างกว้างขวาง การแข่งขันทางตลาดโดยเสรีเพื่อเปิดช่องกระจายสินค้า สื่อ สถานที่ และขอลิขสิทธิ์เพื่อนำไปใช้อย่างกว้างขวางย่อมไม่เกิดขึ้น ศิลปิน นักออกแบบในโลกนี้มีมากมาย แต่บรรษัทหรือกลไกตลาดทำให้มีเพียงไม่กี่คน ที่ได้รับความสนใจจากสาธารณชน โลกาวัดันทางเศรษฐกิจทำให้กระจุกอยู่กับศิลปินที่มีชื่อเสียงไม่กี่คน ตลาดศิลปะเปลี่ยนแปลงอย่างมากด้วยระบบทุนนิยมและบริษัทข้ามชาติ แม้ในแกลเลอรี หอศิลป์ ที่มีศิลปินวนเวียนมาจัดแสดงผลงาน ที่ต่างรู้จักผลงานตนเองด้วยดี แต่ไม่มีโอกาสจัดการ คนจัดการและผูกขาดข้อมูลคือเจ้าของแกลเลอรี เจ้าของแกลเลอรีก็คือนายทุน แม้เจ้าหน้าที่ ภัณฑารักษ์ นักวิจารณ์ ก็ไม่มีโอกาสผูกขาด หากเป็นนายหน้าที่ติดต่อนายทุนโดยตรง ผู้ตัดสินรสนิยมความงามที่มีความรู้ค่อยๆ หายไป แทนที่ด้วยนายหน้าวัฒนธรรม แต่ก่อนนี้พิพิธภัณฑ์เป็นแหล่งการศึกษาและการพัฒนา ขณะที่ปัจจุบันกลายเป็นหน่วยสถาบันการเงิน ซึ่งสามารถหาเลี้ยงตนเองได้ ในการสร้างมูลค่าของทัศนศิลป์ล้วนแล้วมีองค์กรที่มีอำนาจหลายองค์กรเข้ามาเกี่ยวข้อง ความงามของศิลปะไม่ว่าแขนงใดล้วนเป็นผลจากโครงสร้างอำนาจ และกลไกการคัดสรรที่ซ่อนอยู่

ศิลปะสร้างมูลค่าให้ตัวมันเองและสร้างมูลค่าให้กับสิ่งอื่นๆ นับแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ความก้าวหน้าด้านศิลปะเข้ามามีส่วนร่วมของการออกแบบผลิตภัณฑ์ และเทคนิคการโฆษณา ในปัจจุบันศิลปินเข้ามามีส่วนร่วมในทีมวิจัยและพัฒนาของวัฒนธรรมการบริโภค ในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งบันเทิงใจ หรือในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านความงาม หรือชี้ให้เห็นถึงความคาดหวังที่คิดว่าจะเป็นลูกค้า เหล่านักโฆษณาล้วนใช้ศิลปะในการกำหนดยุทธศาสตร์ทางการตลาด เนื่องจากเห็นว่าศิลปินเป็นอิทธิพลภายนอก ที่มีพลังและความมหัศจรรย์ในการสร้างพฤติกรรมใหม่ๆ ที่ช่วยในการขยายสินค้ามากขึ้น

การถือกำเนิดของยุคดิจิทัลและอินเทอร์เน็ตได้เจาะลึกทุกพื้นที่ของการสร้างสรรค์ ศิลปะ การผลิต การกระจาย การส่งเสริม และการยอมรับ ทำให้เกิดการแข่งขันและมีสังคม

แห่งการเรียนรู้ หากมีคำถามว่าเราอยู่ในสังคมสารสนเทศจริงหรือเปล่า ผู้เขียนได้ให้ทัศนะว่าการสร้างยุคแห่งความรู้มีความจำเป็นมากกว่าการวิ่งวนอยู่ในหมู่ข้อมูลสารสนเทศอันมากมายไม่สิ้นสุด ข้อมูลดิบๆ แปรรูปเป็นสารสนเทศได้ แต่ต้องใช้ความพยายามและเพิ่มคุณค่าเพื่อยกระดับให้เป็นความรู้ ซึ่งเน้นพื้นฐานของปัญญา เช่นเดียวกับเครือข่ายทางสังคม ซึ่งเห็นว่าการสร้างเครือข่ายกว้างไกลออกไปไม่สำคัญเท่ากับใครเป็นผู้ครอบงำสื่อและสารสนเทศที่ส่งออกไป ทุนิยมปัจจุบันแตกต่างจากอดีตบนพื้นฐานการผสมผสานของสารสนเทศ นวัตกรรมการผลิต และเทคโนโลยี ทั้งเทคโนโลยีและวัฒนธรรมขึ้นกับความสามารถที่จะปฏิบัติต่อความรู้และสารสนเทศ อินเทอร์เน็ตทำให้มีช่องทางกระจายข่าวสารซึ่งแต่ก่อนทำไม่ได้เพราะใช้สิ่งพิมพ์ แต่ละคนสามารถกระจายข่าวสารผ่านเว็บ ซึ่งคนทั่วโลกเข้าถึงได้ การเสนอเนื้อหาสาระ ข่าวสาร การเมืองโดยแท้เจือจาง หากปะปนกับเนื้อหาทางธุรกิจต่างๆ ขณะที่ศิลปินก็ให้ความสำคัญต่อเรื่องธุรกิจมากขึ้น ผลิผลงานในแบบที่มุ่งให้ผู้เสพสินค้ารู้จักดี และมีความสุขแบบไม่สิ้นสุด ต่างสร้างหน้าตา เนื้อหา และสิ่งแวดล้อมเพื่อธุรกิจและบันเทิงเป็นหลัก มีไม่น้อยที่ขอลิขสิทธิ์หรือจดลิขสิทธิ์ตามกฎหมายจะได้ผูกขาดและสร้างผลประโยชน์แต่กลุ่มเดียว

อย่างไรก็ตามการขอลิขสิทธิ์นี้ส่วนใหญ่มิได้เป็นของศิลปินโดยตรง แต่หากเป็นนายทุน หรือบรรษัทยักษ์ใหญ่ด้านสารสนเทศและวัฒนธรรมเพียงไม่กี่ราย ซึ่งต่างพยายามที่จะเพิ่มรายได้ให้มากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นด้านสื่อสารมวลชนที่มีอยู่เพื่อเสนอผลงาน หรือความพยายามให้ได้ใบอนุญาตในการนำเสนอผ่านสื่อสาธารณะ โดยมองข้ามอำนาจต่อรองของศิลปิน งานสร้างสรรค์ที่ยิ่งใหญ่ส่วนมากมีขึ้นโดยไม่มีระบบรักษาลิขสิทธิ์ของศิลปินหรือผู้สร้างสรรค์งานใดๆ หากมีก็ไม่ได้รับเงินมากมาย แต่ก็ยังคงดำเนินงานเรื่อยๆ ผู้ได้รับผลกระทบที่สุดคือศิลปินพื้นบ้านซึ่งมีอำนาจต่อรองน้อย เพราะมองเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่นมากกว่าการตลาด ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นว่า ชาวตะวันตกชอบเอาเปรียบ เขมือนความรู้ ตักตวงศิลปวัฒนธรรมจากโลกที่สาม ระบบลิขสิทธิ์จึงเป็นทางเลือกให้กับศิลปินและประเทศโลกที่สาม แต่ดูเหมือนว่าลิขสิทธิ์เป็นเพียงความเชื่อที่ศักดิ์สิทธิ์ ในทางปฏิบัติยังหันไปสนับสนุนประเทศมหาอำนาจหรือคนร่ำรวย ท้องถิ่นต้องสร้างกลไกขับเคลื่อนให้เกิดความเข้มแข็งมิให้สถานการณ์ที่ผลักดันจากภายนอกเข้ามามีอิทธิพลเหนือชีวิตของศิลปะท้องถิ่น แม้ว่า จะลดทอนวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่หากตลาดโลก บรรษัทเงินทุนที่สนับสนุนการผลิตยังข้ามพรมแดนไปมา วัฒนธรรมท้องถิ่นก็ยังคงลี้ล่อตามกระแสโลกาภิวัตน์ นั่นคือศิลปะท้องถิ่นยังคงอยู่ แต่มีความสำคัญน้อยและลดคุณค่าลง ผู้เขียนยังได้ตั้งข้อสังเกตไว้สามประการว่า

1 ในขณะที่มีการสร้างสรรค์ศิลปะใหม่ๆ แต่การสนับสนุนเชิงโครงสร้างเพื่อสร้างความหลากหลายของวัฒนธรรมกลับลดลง บริษัทข้ามชาติกลับมาควบคุมตลาด ซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกเสพวัฒนธรรมใดๆ แทน

2 วิถีทางวัฒนธรรมได้ลดความเป็นท้องถิ่นลงเรื่อยๆ ตลาดโลกสำหรับสินค้าเชิงวัฒนธรรมถูกผูกขาด และครอบงำโดยชาติมหาอำนาจเศรษฐกิจ

3 ประเทศยากจนถูกโจมตีทางเศรษฐกิจ เป็นการยากที่รัฐจะสนับสนุนวิถีทางวัฒนธรรมได้ ขณะเดียวกันผู้ประกอบการวัฒนธรรมท้องถิ่นก็ไม่สามารถรักษาส่วนแบ่งการตลาดไว้ได้อย่างเข้มแข็ง เมื่อต้องเผชิญกับบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ ทำให้ขาดความเชื่อมั่น และรู้สึกว่าวัฒนธรรม ศาสนา คุณค่า รูปแบบความคิด เทคโนโลยี หรืออะไรก็ตามที่เป็นของตะวันตกเหนือกว่าพวกเขาเสมอ

บทวิจารณ์

ในการวิจารณ์นี้ผู้วิจารณ์แยกออกเป็นสามส่วนคือ ความหมายของศิลปะในบริบทโลกาภิวัตน์ การเข้ามาครอบงำของบริษัทข้ามชาติ และผลกระทบที่มีต่อความเป็นท้องถิ่นตามย่อหน้าดังนี้

ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับผู้เขียนที่ว่า ศิลปะมีความหมายมากกว่าการสื่อสารในชีวิตประจำวัน โดยส่วนใหญ่คนมักเข้าใจว่า การเสพศิลปะทำให้เกิดผลดี ไม่มีพิษมีภัย ศิลปินสร้างสรรค์มิได้ตั้งใจเป็นอื่น นอกจากสร้างสรรค์ความสุข ความเพลิดเพลิน ความประทับใจต่อตนเองและคนอื่น แต่หลังจากยุคประชาธิปไตย การเข้ามาของระบบทุนนิยม ทำให้ศิลปะเจือปนด้วยผลประโยชน์แอบแฝง ศิลปะให้ทั้งผลดีและผลเสีย ผลเสียคือเป็นเครื่องมือแสวงหาอำนาจทางเมือง เศรษฐกิจ มอมเมาสังคมจนเกิดวัฒนธรรมแตกตัว ในหนังสือเล่มนี้ดูเหมือนว่าผู้เขียน มองศิลปะในภาพลบ เพราะต้องอยู่ภายใต้แรงกดดัน ทำให้ศิลปินขาดเสรีภาพ ศิลปะไม่สามารถแสดงคุณค่าด้วยตัวมันเอง การที่ผู้เขียนยกตัวอย่างประเทศไทยเป็นโลกที่สาม ที่ชนชั้นนำมักใช้ศิลปะเป็นเครื่องแสดงสถานะทำให้เห็นว่า ผู้เขียนมองสังคมโลกที่สามอย่างคับแคบ ยังติดกับดักคู่เจ้าอาณานิคมกับผู้ถูกล่าอาณานิคม ซึ่งถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมตะวันตกและยังมีเสถียรภาพ ทั้งที่ๆ ปัจจุบันความนิยมของสังคมไทยต่อวัฒนธรรมตะวันตกเริ่มอ่อนล้า ชนชั้นนำสนใจวัฒนธรรมอื่นๆ พอๆ กับสร้างกระบวนการให้เป็นท้องถิ่นนิยม

การวิพากษ์การเข้ามาครอบงำของบริษัทข้ามชาติ ผู้เขียนให้ข้อสังเกตที่น่าสนใจ เช่น มองว่าโลกาภิวัตน์มิได้ทำให้โลกนี้เป็นหนึ่งเดียวแท้จริง แต่เป็นโลกาภิวัตน์ของประเทศ

ร่ำรวย ที่กระจุกอยู่เพียงไม่กี่ประเทศ ศิลปะที่มาจากประเทศเหล่านี้จึงมีบทบาทอย่างสูง เป็นการมองที่แคบยลมาก แฝงนัยของการต่อต้านชาตินิยมทางเศรษฐกิจที่เอาเปรียบประเทศที่อ่อนแอกว่า อย่างไร้มนุษยธรรม การเข้ามาของบรรษัทข้ามชาติที่กระจายยังโลกที่สาม นอกจากสร้างความนิยมในสินค้าและบริการของบรรษัทข้ามชาติแล้ว ยังผูกขาดสื่อโฆษณาผูกขาดศิลปิน นักออกแบบให้ดำเนินตามที่ตลาดต้องการ อย่างไรก็ตามไม่ได้ชี้ชัดว่าเป็นประเทศใดบ้างของโลกที่สาม ส่วนใหญ่ยกตัวอย่างประเทศโลกเสรี แม้มีศิลปินทำงานเพื่อผลกำไร แต่ผู้เขียนก็ยังชื่นชอบศิลปินบางคนที่มีอุดมการณ์แน่อน ไม่ตกอยู่ภายใต้แรงกดดันของบรรษัทข้ามชาติ

ในด้านผลกระทบต่องานเขียน ผู้เขียนได้ให้รายละเอียดมาก โดยเน้นย้ำว่าชาตินิยมทางเศรษฐกิจใช้กลไกอำนาจของความรู้ครอบงำอย่างเป็นธรรมชาติโดยคนในท้องถิ่นไม่รู้ตัว จนรู้สึกว่าการพัฒนาวัฒนธรรมตะวันตกนั้นเป็นสิ่งประเสริฐสุด ใจความนี้ผู้วิจารณ์เห็นว่าคงไม่ถูกต้องทั้งหมด เพราะทราบได้ที่เทคโนโลยีสารสนเทศก้าวหน้า โลกเชื่อมโยงได้ง่ายและเร็ว การรับรู้โลกตะวันตกเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น ยังมีสิ่งท้าทายให้ค้นหาโดยเฉพาะความเป็นตะวันออก ที่พบว่าปัจจุบันคนหันมาสนใจวัฒนธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิม ปรัชญาตะวันออก ความนิยมในอารยธรรมตะวันตกนั้นเริ่มเจือบางแล้ว

แม้เป็นหนังสือแปล แต่ก็อ่านแล้วเข้าใจง่าย เป็นความสามารถของผู้แปลที่ดีความเรียบเรียงแล้วใช้ภาษากระทัดรัด ได้ใจความ เป็นเพราะผู้แปลพยายามสร้างความเข้าใจบริบททางศิลปะ โดยเฉพาะบทบาทของศิลปะที่กำลังเปลี่ยนไปท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์